

ІНДИВІДУАЛІЗАЦІЯ НАВЧАННЯ: АНАЛІЗ ТРАКТОВОК ПОНЯТЬ

Шелестова Людмила Володимирівна

доктор педагогічних наук,
старший науковий співробітник,
провідний науковий співробітник,
відділ дидактики, Інститут педагогіки НАПН України

Інноваційні процеси в освіті потребують зміни у підходах до навчання учнів, виховання у них не лише ключових компетентностей, а таких особистісних якостей як: мобільність, гнучкість, комунікабельність, самостійність, здатність брати на себе ініціативу, робити вибір і нести за нього відповідальність. Тому важливим є виховання індивідуальностей, які володіють цими якостями та компетентностями, створення можливостей для кожної особистості реалізувати свій потенціал. З огляду на це актуалізується проблема індивідуалізації навчання, яка надає навчальним діям учня осмисленості, усвідомлення ним цілей та бачення власних освітніх перспектив.

У широкому розумінні індивідуалізація навчання розуміється науковцями як спосіб забезпечення кожному учневі права й можливості на формулювання власних освітніх цілей і завдань, своєї освітньої траєкторії з метою розвитку соціально затребуваних якостей особистості.

Для педагогіки як галузі гуманітарного знання властива варіативність у трактуванні різних понять, використання близьких за змістом понять як синонімів. Не винятком є і сукупність понять, пов'язаних з проблемою індивідуалізації навчання. У цій царині окрім поняття «індивідуальна освітня траєкторія» (ІОТ) використовуються поняття «індивідуальний освітній маршрут» (ІОМ), «індивідуальна освітня програма» (ІОП), «індивідуальна траєкторія розвитку» (ІТР), «узагальнений освітній маршрут» (УОЗ), «індивідуальна траєкторія навчання» (ІТН). Узагальнимо коротко результати аналізу наукових робіт з цього питання [2-6 та ін.].

Індивідуальна освітня програма (ІОП) розуміється як програма освітньої діяльності учня, яка спрямована на його особистісний розвиток; наперед продуманий план освітньої діяльності на певний строк і передбачає обов'язковість виконання певних дій та отримання результатів [1]; розроблена і реалізована учнем самостійно, водночас під супроводом учителя (тьютора, наставника), на основі особистісних, освітніх та професійних можливостей, інтересів, потреб і запитів. Взаємодія учня та вчителя (тьютора, наставника) є рухом (розвитком) обох; останній за необхідності надає допомогу та підтримку, але не нав'язує шлях розвитку. Тобто учень у цій ситуації є активним суб'єктом освітнього процесу. Вибудовування індивідуальної освітньої програми передбачає декілька напрямків реалізації: змістовий (варіативні навчальні плани

та освітні програми, які визначають освітній маршрут), діяльнісний (спеціальні педагогічні технології) та організаційний.

Індивідуальна освітня траєкторія (ІОТ) має просторово-часову характеристику, тобто є траєкторією, лінією руху учня, фіксація змісту отриманого ним досвіду (успіху, труднощів чи невдач), освітніх досягнень, характеристик індивідуального освітнього простору, що дає можливість здійснити педагогічне прогнозування і реалізувати освітній проект учителя (тьютора, наставника).

Тобто, поняття «індивідуальна освітня програма» (ІОП) та «індивідуальна освітня траєкторія» (ІОТ) взаємопов'язані між собою: спочатку учень вибудовує індивідуальну освітню програму (ІОП), а її реалізацією є індивідуальна освітня траєкторія (ІОТ), оскільки саме вона відображає конкретні результати учня у ході реалізації індивідуальної освітньої програми. Оскільки індивідуальна освітня програма (ІОП) вибудовується в змістовому, діяльнісному та організаційному аспектах, відповідно індивідуальна освітня траєкторія (ІОТ) відображає конкретні результати учня за цими ж параметрами.

Хочемо також зауважити, що в багатьох джерелах можемо помітити використання понять «індивідуальна освітня програма» (ІОП) та «індивідуальна освітня траєкторія» (ІОТ) як синонімів. У цих роботах автори припускаються порушень принципів формальної логіки і зазначають, що індивідуальна освітня траєкторія є цілеспрямованою освітньою програмою, яка забезпечує учневі позицію суб'єкта вибору, розробки, реалізації освітнього стандарту за педагогічної підтримки. Очевидно, що нелогічно пояснювати сутність поняття «траєкторія» як «програма, яка...», оскільки «траєкторія» – це лінія руху, а «програма» – наперед продуманий план дій.

Рух за освітньою траєкторією передбачає послідовний перехід з одного стану в інший за певний проміжок часу під впливом різних чинників. Індивідуальну освітню траєкторію вчені пропонують характеризувати через сукупність таких параметрів:

- початковий стан (опис початкового освітнього стану, в якому знаходиться учень у момент початку руху);
- рівень (характеристика рівня освіти, якого може досягти учень);
- спрямованість (умовна характеристика орієнтації учня на певну галузь знань (з урахуванням рівня освіти);
- швидкість (характеристика, яка визначає час переміщення учня з одного рівня освіти в інший, час навчання у певному навчальному закладі);
- обмеження (галузі навчального простору, в якому учень не може знаходитись за певних об'єктивних чи суб'єктивних обставин);
- ділянка активного руху (проміжок часу, в якому учень навчається в певному навчальному закладі за певною програмою);
- ділянка пасивного руху (проміжок часу, в якому учень завершив освіту в навчальному закладі і не використовує здобуті знання у буденній діяльності);

- можливість реалізації (можливість реалізації освітньої траєкторії з урахуванням об'єктивних і суб'єктивних освітніх обмежень);
- кінцевий стан (стан, в якому учень завершує свою освіту в даний момент часу);
- управління (цілеспрямований або випадковий вплив на учня, за якого його освітня траєкторія змінюється під впливом подій чи фактів, що виникли в освітній ситуації);
- вимоги до досягнення мети (вимоги до показників навчання учня відповідно за завдання підвищення рівня освіти) [6].

Поняття «індивідуальна освітня траєкторія» (ІОТ) тісно пов'язане з поняттям «індивідуальний освітній маршрут» (ІОМ). У тлумачному словнику «траєкторія» визначається як безперервна лінія, яку описує тіло або його точка під час руху [7], а «маршрут» – як заздалегідь визначений шлях проходження, їзди тощо [8]. З огляду на це, в науці й розмежовуються поняття «індивідуальна освітня траєкторія» (ІОТ) та «індивідуальний освітній маршрут» (ІОМ): маршрут – це завчасно намічений шлях отримання освіти, а траєкторія – це те, що відбулося в реальності і може мати відхилення від маршруту. Тобто, індивідуальний освітній маршрут є завчасно наміченим шляхом отримання освіти на основі індивідуальної навчальної програми; засвоєнням учнем навчальної програми з урахуванням його досвіду, рівня його індивідуальних потреб і можливостей. В індивідуальному освітньому маршруті чітко визначені часові межі, етапи навчання, критерії якості. Індивідуальний освітній маршрут (ІОМ) є одним із варіантів *узагальненого освітнього маршруту (УОЗ)* – сукупності загальних для всіх учнів етапів, періодів, ліній, які характеризують їхній рух при отриманні освіти та відображають взаємодію з освітнім середовищем.

Науковці також послуговуються поняттям «індивідуальна траєкторія розвитку» (ІТР) яке трактується як лінія руху учня в його саморозвитку з властивими йому своєрідними, неповторними рисами. Тобто йдеться про вплив процесу навчання на зміни в особистості учня: його мотивації та ієрархії мотивів, формування його ціннісних орієнтацій, розвитку готовності до саморозвитку та адекватного самооцінювання.

Поняття «індивідуальна траєкторія навчання» (ІТН) близьке до поняття «індивідуальна освітня траєкторія» (ІОТ), проте дещо вужче, оскільки в першому випадку йдеться лише про навчання, в другому – про навчання, виховання та розвиток.

Таким чином, індивідуалізація освіти та проектування цього процесу для кожного учня може здійснюватися на трьох рівнях: найбільш загальне уявлення про план дій відображається в індивідуальній освітній програмі. Конкретизація програми здійснюється через розробку індивідуального освітнього маршруту та індивідуальної освітньої траєкторії. В ході реалізації індивідуальної освітньої траєкторії учнем може здійснюватися уточнення та корекція обраного шляху руху.

Список літератури

1. Словник української мови: в 11 томах. — Том 8, 1977. — С. 157.
2. Лозенко А. Індивідуалізація в умовах традиційної технології навчання: проблеми і перспективи. Наукові записки. Випуск 9. Серія: Проблеми методики фізико-математичної і технологічної освіти. Частина 3. Кіровоград: РВВ КДПУ ім. В. Винниченка, 2016. С. 191–194.
3. Терещук Г. Індивідуалізація навчання в контексті ідей концепції нової української школи. Наукові записки. Серія: педагогіка. 2017. № 2. С. 6-16.
4. Толмачова І.М., Шпитальна Н.С. Забезпечення індивідуального підходу в освітньому процесі школи першого ступеня. International scientific and practical conference. September 25–26, 2020. P. 238-241.
5. Урусський А. В. Методика реалізації індивідуального підходу до навчання старшокласників за технологічним профілем. Дис... канд. пед. наук. Тернопіль, 2016. 235 с.
6. Абросимов В. К., Лебидько В. В. Индивидуальные образовательные траектории: формализация выбора, построения, управления. Открытое образование. 2009. № 4. С. 4–16.
7. Словник української мови: в 11 томах. Том 10, 1979. С. 225.
8. Словник української мови: в 11 томах. Том 4, 1973. С. 635.